

Konstituisanje discipline Sociologije detinjstva

Uobličena u poslednjih tridesetak godina, sociologija detinjstva predstavlja jednu od najmlađih, ali istovremeno najekspanzivnijih socioloških disciplina. Njena relevantnost i aktuelnost zasniva se na nastojanju da kroz interdisciplinarnost, ali sa dominantnom sociološkom perspektivom, rasvetli, dekonstruiše, konstruiše i menja višedimenzionalni svet i multidisciplinarni koncept detinjstva u savremenosti.

Zajednička je crta modernog naučnog mišljenja i zdravorazumskog mnjenja da se deca shvataju kao «čekači u životnoj čekaonici», odnosno kao «šegrti u školi života». Deca se posmatraju kao bića u postajanju, koja još uvek nisu, već tek treba da budu punopravni članovi društva, odnosno kao pripravnici a ne učesnici društvenog života (Mayall 2002: 24). Poreklo ovakvog stava leži u činjenici da je ideja «progres» kao jedna od dominantnih tema kulture modernosti, inkorporirana u dominantnu teorijsku paradigmu developmentalizma (razvojnu teoriju), gde se osoba posmatra pre svega kroz prizmu «rasta» i «razvoja».

U društvenim naukama detinjstvo je pretežno bilo predmet interesovanja psihologije i donekle sociologije. Baveći se njime prvenstveno u okviru različitih teorija razvoja pojedinca, psihologija je detinjstvu nametnula konotacije prirodnosti, univerzalnosti, iracionalnosti, nezrelosti i prolaznosti. Proučavajući detinjstvo skoro isključivo kroz teorije socijalizacije, klasična sociologija je u okviru dominantne strukturalno – funkcionalne paradigme nekritički preuzela koncepte i modele iz psihologije. U klasičnom konceptu socijalizacije, koja je shvaćena kao proces socijalne indukcije i adaptacije, dete je svedeno na pasivan objekat nesavršene društvenosti, na biće “u postajanju”. S obzirom da je koncept socijalizacije upućen na budućnost (na postajanje društvenim bićem), življena stvarnost detinjstva u njemu ne postoji.

U protivstavu sa dominantnim društveno – naučnom paradigmom, javljaju se, unutar kontrakturne kritičke klime šezdesetih i početka sedamdesetih godina XX veka, intelektualni trendovi koji otvaraju društveni prostor za konstituisanje jednog novog pogleda na detinjstvo. Neki autori ih nazivaju «izazovima ortodoksiji» (James and Prout 1990: 17).

Za ustanovljavanje savremenog koncepta detinjstva i dokazivanje njegove kulturne i istorijske kontekstualnosti presudni su bili doprinosi antropologije i socijalne istorije. Različitost shvatanja i sadržaja detinjstva kao i shvatanja starosne klasifikacije kao principa društvene diferencijacije i stratifikacije u raznim kulturama, dokumentovali su brojnim

istraživanjima antropolozi i na taj način demantovali tezu o međukulturnoj univerzalnosti detinjstva. Početkom sedamdesetih, antropolog Šarlot Hardman je otvorila prostor za problematizovanje detinjstva postavivši pitanje “da li može postojati antropologija dece” čiji bi cilj bio “da otkrije da li u detinjstvu postoji samo-upravljajući, autonoman svet koji ne odražava nužno rani razvoj kulture odraslih” (Hardman 1973: 87).

Najjači “izazov ortodoksiji” došao je iz socijalne istorije, gde je počevši od klasičnog Arijesovog dela o “otkriću detinjstva” (Arijes 1989), veliki broj radova posvećen dokazivanju istorijske kontekstualnosti ideje i prakse detinjstva. Prema teoretičarima “škole nove osećajnosti”, ideja detinjstva kao kvalitativno različitog doba u životu pojedinca koje zaslužuje posebnu pažnju, bila je u zapadnoevropskom društvu nepoznata do Novog veka (Milić 1988). Za razliku od Arijesa, koji “otkriće detinjstva” proglašava ključnim izvorom za razvoj nove porodične (detecentrične) osećajnosti, drugi autori smatraju da je novi koncept detinjstva proizvod obimnijih promena na planu osećajnosti: prodora “afektivnog individualizma” (Stone 1977), razvoja “domestifikacije”, odnosno “sklonosti ka porodici” (Shorter 1976), ili okupljanja moderne porodice oko novootkrivenih vrednosti bračne privatnosti (Anderson 1980).

Praksa detinjstva takođe pokazuje istorijski diskontinuitet: premoderno doba ne poznaje uzrasne kategorije u današnjem smislu, detinjstvo nije prepoznavano kao različita i značajna životna faza. Dete je jednostavno bilo prisutno u neizdiferenciranoj društvenosti domaće zajednice, a socijalizacija je bila kontinuiran proces - odvijala se detetovim učestvovanjem u mnogobrojnim aktivnostima svakodnevnih prakse.

“Otkrivena” u okrilju modernosti, ideja detinjstva se razvijala pod uticajem dominirajućih ideoloških i teorijskih paradigmi i trendova. Modeli detinjstva koji se šire kroz teorije filozofa i psihologa, kroz knjige i priručnike o nezi dece, kroz umetnost i popularnu kulturu, kroz biografije, usmena predanja i slično, oblikuju dominantnu praksu vaspitanja i obrazovanja.

Prema većini autora, nastanak moderne ideje detinjstva proizvod je modernosti i buržoaskog etosa. Ova promena je kognitivne prirode, a vodi promeni stavova i ponašanja roditelja i zajednice, odnosno povećanju roditeljske ljubavi i društvene brige za decu. Stanovište da je buržoaski etos doneo promenu u odnosu roditelja prema deci u smislu povećanja afektivnosti, izazvao je velike polemike u okviru socijalne istorije (Tomanović Mihajlović, 1996). Bez ulaženja u sadržaj polemike, dovoljno je na ovom mestu naglasiti da, ako se detinjstvo tumači kao kulturni proizvod određenih društvenih uslova i odnosa, onda se ne može govoriti o ljubavi prema deci kao o otkriću buržoaske klase u nastajanju. Prema Vivijen Zelicer (Zelizer, 1985), čiji je tekst zastupljen u ovom zborniku, ključna

promena za svu decu (uključujući i radničku) odigrala se u periodu prelaska iz XIX u XX vek (od 1870. do 1930. godine) sa napuštanjem kulturnog koncepta «ekonomski korisnog» i prelaskom na konstrukt «emocionalno neprocenjivog» deteta. Do kraja pomenutog perioda rad dece bio je najpre moralno prokažen (izložen preziru buržoazije) a potom i zakonski zabranjen, pa su se i radnička deca pridružila ostaloj u «beskorisnosti» i obaveznom obrazovanju. Poseban doprinos analize Zelicerove predstavlja tumačenje nastanka savremenog pojma detinjstva kroz konflikt dva različita porodična sistema: buržoaskog sistema «domestikacije» i radničkog sistema porodične ekonomije (i porodičnog dohotka) koji je trajao tokom celog XIX veka. Ova autorka je pokazala kako mezo nivo porodične grupe posreduje između individualnih osećanja i makro obeležja kulture, oblikujući detinjstvo kao društveno – istorijski proizvod.

Prema tome, pitanje koje je u centru polemike o istoriji detinjstva: da li su ljudi u prošlosti (ili posebno radnici u skorijoj prošlosti) voleli ili nisu voleli svoju decu, pokazuje se kao lažno. Nije, naime, reč o osećanju, kao što je bazična afektivnost koja je uvek postojala, već o manjem ili većem investiranju u decu, što je stav pa tako i deo porodičnih vrednosti. Iz stava o (ne)značajnosti i načinima investiranja u decu generiše se socijalizacijska praksa i ostale aktivnosti koje bitno diferenciraju različita detinjstva, gledano istorijski i sociološki.

Dajući mu veliki značaj, moderno doba detinjstvo posmatra kao projekat: deca su prvo bila objekat disciplinovanja i obrazovanja (Arijes, 1989), a potom investicija u budućnost - objekat ljubavi i ljudski kapital (Somerville 1982; Zelizer 1985; Jenks 1996). Tako Somerville govori o “detecentričnosti” kao proizvodu modernizacije, odnosno orijentacije ka budućnosti kao njenog sastavnog dela, koja za posledicu ima da se na decu gleda kao na “budućnost društva” (Somerville 1982). Moderni koncept detinjstva kao projekta, u saglasju sa razvojnom teorijom «prirodnog, univerzalnog i racionalnog razvoja» doveo je do ranije pomenute situacije da se detinjstvo posmatra iz prizme budućeg postajanja (odraslim).

Simultano sa novim istraživanjima u okviru socijalne antropologije i socijalne istorije i u psihologiji se, prvenstveno u okviru konstruktivističke orijentacije, razvila svest da je detinjstvo društveno određeno i time je pažnja usmerena na društvene kontekste odvijanja psihičkih procesa. Posebno je izražavana neophodnost da se u dečiju psihologiju uključe proučavanja «društvenih svetova dece» (Richards 1974; Kessel and Siegel 1983; Richards and Light 1986).

Snažne kritike sociološkog bavljenja detinjstvom kroz koncept socijalizacije dolaze od predstavnika interpretativnog pristupa u sociologiji. One su upućene pre svega na okrenutost koncepta socijalizacije ka budućnosti, čime se stvarnost detinjstva isključuje iz

njene konceptualizacije i istraživanja, a postulira se da su deca defektni članovi društva sa nesavršenom društvenošću, bespomoćna i zavisna od odraslih. Predlaže se napuštanje ovog «ideološkog gledišta odraslih» (Speier 1976) i rekonstituisanje istraživanja socijalizacije kao proučavanja interpretativnih sposobnosti dece u interakciji sa odraslima (Mackay 1973: 184).

Napori autorki feminističke orijentacije da se rodni poredak uključi u sociološka razmatranja, ukazali su na pravac kojim se i detinjstvo može prepoznati i problematizovati kao društveni konstrukt i sociološka kategorija. Usvajajući iskustva feminističkog proučavanja odnosa polova, u sociologiji se detinjstvu pristupa kao relacionom konceptu, nastoji se uključiti dečije iskustvo i razumevanje vlastitog života i društvenih odnosa, i ono se koristi kao osnova za promociju prava deteta (Mayall 2002: 25).

Sumarno određena, nastojanja savremenih naučnika iz različitih disciplina bila su usmerena na dokazivanje činjenice da je detinjstvo društvena pojava. Detinjstvo je sa stanovišta laika tvorevina određenog društveno-kulturnog i istorijskog konteksta, a sa stanovišta teoretičara – određenog teorijskog gledišta. Dete se može nazvati «kulturnim otkrićem», s obzirom da su različite kulture, istorijski i kroskulturalno gledajući, «izmislile» različitu decu, kao što su to učinili i razni društveni naučnici, pre svega filozofi i psiholozi (Kessen 1983).

Ocrtavajući glavna obeležja «paradigme u nastajanju», Alison Džejms i Alan Prout su u predgovoru prve sintetičke studije u oblasti sociologije detinjstva, istakli da je od presudnog značaja da se detinjstvo razume kao društveni konstrukt. Potom se navode zahtevi da se detinjstvu u analizi pristupa kao društvenoj promenljivoj koja je povezana sa drugim promenljivim kao što su klasa, rod, etnicitet i slično; da detinjstvo i društveni odnosi i kultura unutar njega zaslužuju dužnu istraživačku pažnju sami po sebi; te da sociologija mora da se angažuje u rekonstrukciji detinjstva u savremenom društvu - njegovog koncepta i stvarnosti (James and Prout 1990: 3ff).

U procesu konstituisanja svoje samostalnosti kao discipline, sociologija detinjstva je morala da postavi granice u odnosu na druge oblasti sociologije, posebno u odnosu na sociologiju porodice u okviru koje su se deca tradicionalno proučavala. Taj radikalni prekid, možda u početku neophodan za uspostavljanje konceptualne autonomije sociologije detinjstva, nije, međutim, uvek bilo na obostranu korist. Iako je kao disciplina konstituisana uz podršku susednih disciplina (sociologije porodice i sociologije omladine) i njihovih udruženja, rana istraživanja detinjstva kao autonomnog predmeta u velikoj meri su ignorisala porodicu. Sa druge strane, glavna struja u okviru sociologije porodice ukoliko se

bavi detinjstvom, čini to sasvim sporadično. To je posebno vidljivo na primeru Dejvida Morgana, čuvenog teoretičara i istaknutog predstavnika britanske sociologije porodice, u čijim sada već klasičnim raspravama o teoriji moderne porodice (Morgan 1975; 1985), detinjstvo ima sasvim marginalan položaj. Začuđujuće je da u njegovoj novijoj studiji o savremenoj porodici (Morgan 1996), u kojoj se bavi aktuelnijim aspektima porodičnog života kao što su rod, nega, telo, vreme i prostor, pa čak i hrana, ne postoji poglavlje posvećeno detinjstvu (pa ni roditeljstvu), čak ni intergeneracijskim odnosima!

Interdisciplinarna konferencija Međunarodnog komiteta za proučavanje porodice posvećena «deci u porodici», a ne na dotle uvrežen način «porodicama sa decom», koja je održana u Londonu 1994. godine, okupila je sociologe iz oba «tabora». Tu je ustanovljena potreba povezivanja istraživanja porodice i detinjstva, sa značajnim teorijskim i metodološkim rekonceptualizacijama (Brannen and O'Brien 1995; 1996). Od strane sociologije detinjstva to je značilo «povratak dece u porodicu», nakon perioda «adolescentske pobune» i sazrevanja, odnosno vraćanje sagledavanju porodičnog konteksta kao jednog od okruženja u kojima se deca svakodnevno nalaze i «nalaze sebe» (James and Prout 1996: 42). Ovaj «povratak» dece kao aktivnih subjekata u porodicu implicira značajne rekonceptualizacije u domenu proučavanja sociologije porodice. Uvažavanje položaja, uloge i delanja dece u porodicama ukinulo bi praksu da se, u stručnom i javnom diskursu i konceptualizaciji, porodica (najčešće u jednini) izjednačava sa njenim odraslim članovima (najčešće roditeljima). Sva novija istraživanja koja su uvažila ove zahteve i ostvarila rekonceptualizaciju povezivanja istraživačkih domena porodice i detinjstva dokumentovala su višestruku korist proizašlu iz tog napora.

Institucionalizacija

Izvesni počeci konstituisanja sociologije detinjstva prethodili su donošenju Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih Nacija 1989. godine, ali njen pravi uzlet je nastao nakon donošenja ovog značajnog zakonskog akta koji predstavlja istorijsku prekretnicu u sagledavanju detinjstva u savremenom svetu¹. Pored navedenih misaonih preokreta i teorijskih dostignuća, društveni, ekonomski i kulturni uslovi odrastanja u savremenom svetu koji su se u tolikoj meri promenili da je detinjstvo postalo problem koji zahteva ozbiljne

---

¹ Prvu tematsku zbirku tekstova pod nazivom "Sociologija detinjstva" priredio je Kris Dženks (Jenks 1982).

istraživačke napore, što je uslovilo izrazit porast interesovanja za detinjstvo u akademskoj zajednici.

Stalni rast interesovanja za sociološko proučavanje detinjstva podstakao je akademsko i institucionalno zasnivanje sociologije detinjstva. U univerzitetnoj nastavi ustanovljavaju se i razvijaju kursevi, objavljuje se sve veći broj radova u knjigama, zbornicima i specijalizovanim časopisima, kao što se razvijaju istraživački projekti, od kojih neki i međunarodni, koji proučavaju različite aspekte detinjstva kao društvene pojave.

Prvi veliki međunarodni projekat pod nazivom "Detinjstvo kao društvena pojava" otpočeo je 1987. godine u koordinaciji Evropskog centra za socijalnu politiku i istraživanje u Beču. Projekat je podrazumevao nacionalne izveštaje iz šesnaest zemalja: pored zapadnoevropskih – Danske, Engleske i Velsa, Finske, Nemačke, Irske, Italije, Norveške, Škotske, Švedske i Švajcarske, bile su zastupljene i Grčka, Kanada, SAD, Izrael, Čehoslovačka i Slovenija. Teorijska sinteza velikog broja nalaza objavljenja je u obimnom zborniku (Qvortrup *et al.* 1994). Sam makro komparativni projekat izvršio je veliki uticaj na sagledavanje detinjstva, posebno zbog činjenice da tako veliki poduhvat nikada nije ponovljen. Komparativni projekti koji su usledili koncentrisali su se na uporednu analizu dve ili tri zemlje (Chisholm *et al.* 1990; 1995).

Paralelno sa međunarodnim projektima odvijalo se osnivanje nacionalnih organizacija: u nordijskim zemljama - 1984. godine, a početkom i sredinom devedesetih u SAD, Velikoj Britaniji i Nemačkoj. Istraživanja u okviru sociologije detinjstva posebno se neguju u Velikoj Britaniji i nordijskim zemljama. Tako je u Velikoj Britaniji najznačajnije vladino telo za finansiranje istraživanja u oblasti društvenih nauka (Economic and Social Research Council) odobrilo i finansiralo makro projekat "Od 5 do 16: odrastanje ka 21. veku" ("5 to 16: Growing up into 21st Century). Iz 22 tematska projekta objavljen je veći broj studija i zbornika koji nalaze o detinjstvu u Velikoj Britaniji stavljaju u uporedni okvir tako što uključuju tekstove autora iz raznih zemalja. Iz manje poznatog, s obzirom da je objavljvano na skandinavskim jezicima, uporednog projekta nordijskih zemalja proizašao je takođe značajan broj istraživačkih nalaza kao i teorijskih dostignuća. Savremeni razvoj discipline ukazuje da najznačajniji doprinosi u okviru sociologije detinjstva dolaze iz anglo-američkog i nordijskog kulturnog područja, što se reflektuje i u izboru tekstova za ovaj zbornik.

Intenzitet razvijanja i spoznaja njenog značaja doveli su do toga da je sociologija detinjstva ubrzo percipirana kao relevantno akademsko i istraživačko polje od strane svetskog sociološkog udruženja (ISA). Prve sesije posvećene sociologiji detinjstva održane su na svetskom kongresu sociologa 1990. godine u Madridu, da bi na sledećem kongresu

u Bilefeldu 1994. godine bilo odobreno osnivanje posebne grupe za sociologiju detinjstva (ISA Thematic Group on the Sociology of Childhood). S obzirom na njen snažan teorijski i istraživački razvoj i simultanu institucionalizaciju, već na sledećem svetskom kongresu 1998. godine u Montrealu, disciplina dobija status punopravnog člana međunarodne asocijacije – status istraživačkog komiteta (Research Committee on Sociology of Childhood – ISA RC53). Time je završena početna faza akademskog i institucionalnog zasnivanja sociologije detinjstva. Od tada su sekcije posvećene sociološkom proučavanju detinjstva prisutne na svim kongresima svetskog (ISA) i evropskog (ESA) sociološkog udruženja.

Od početka formalne međunarodne institucionalizacije 1994. godine počeo je da izlazi specijalizovan stručni časopis "Detinjstvo" (*Childhood. A global journal of child research*). Analiza tematike časopisa tokom deset godina njegovog izlaženja pokazuje da su se urednici trudili da tekstovi reflektuju sve važne probleme koji se tiču života dece u savremenom svetu. Tako se i urednički uvodi odnose, između ostalog, na sledeće teme: detinjstvo i društvena teorija; konstuisanje međunarodnog i globalnog komparativnog polja istraživanja dece; deca i roditelji; socijalna konstrukcija detinjstva i njena ograničenja; dečije perspektive i međunarodna istraživanja; nevinost detinjstva; kulturna diferencijacija detinjstva; Konvencija UN o pravima deteta kao prekretnica u proučavanju detinjstava; nakon detinjstva?; moralizatorstvo i moralnost; područja učenja: uspomena, sopstvo i mašta; jedanaesti septembar i nevidljivi neprijatelji; globalizacija i deca; deca pod rizikom? i slično. I nekoliko specijalnih tematskih brojeva časopisa bavilo se aktuelnim temama: deca i nacionalizam; razumevanje dečijeg rada; prostori detinjstva; iskorišćavanje brige: stvaranje problematične dece i problematične omladine u kasnom kapitalizmu; deca i politika modernosti; i poslednji: nove perspektive o detinjstvu i razvodu.

Reference:

Anderson, M. (1980) *Approaches to the History of Western Family: 1500 – 1914*, London: Macmillan.

Arijes, F. (1989) *Vekovi detinjstva*, Beograd: ZUNS.

Brannen, J. and M. O'Brien (1995a) «Childhood and the Sociological Gaze: Paradigms and Paradoxes», *Sociology*, Vol. 29, No. 4: 729-737.

- Brannen, J. and M. O'Brien, eds. (1995b) *Childhood and Parenthood*, London: Institute of Education
- Brannen, J. and M. O'Brien, eds. (1996) *Children in Families: Research and Policy*, London: The Falmer Press.
- Donzelo, Ž. (1988) «Vladanje posredstvom porodice», u: Milić, A. prir. *Rađanje moderne porodice*, Beograd: ZUNS.
- Donzelot, J. (1979) *The Policing of the Families*, New York: Random House.
- Hardman, Ch. (1973) «Can there be an anthropology of children?» *Journal of the Anthropological Society of Oxford*, vol.4, no. 1. (reprint u: *Childhood* Vol. 8(4) 2001: 501-517).
- James, A. and A. Prout, eds. (1990, II izdanje 1998) *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, London: The Falmer Press.
- James, A. and A. Prout (1996) «Strategies and Structures: Towards a New Perspective on Children's Experiences of Family Life», u: Brannen, J and M. O'Brien, eds. *Children in Families: Research and Policy*, London: The Falmer Press.
- James, A., Jenks Ch. and A. Prout (1998) *Theorizing Childhood*, Oxford: Polity Press.
- Jenks, Ch., ed. (1982) *Sociology of Childhood. Essential Readings*, London: Batsford Academic and Educational Ltd.
- Jenks, Ch. (1996) «The Postmodern Child», u: Brannen, J. and M. O'Brien, eds. *Children in Families: Research and Policy*, London: The Falmer Press.
- Kessel, F.S. and A.W. Siegel, eds. (1983) *The Child and Other Cultural Inventions*, New York: Praeger.
- Kessen, W. (1983) «The Child and Other Cultural Inventions», u: Kessel, F.S. and A.W. Siegel, eds. *The Child and Other Cultural Inventions*, New York: Praeger.
- Mackay, R. (1974) «Conceptions of Children and Models of Socialization», u: R. Turner, ed. *Ethnometodology*, London: Penguin.
- Mayall, B. (2002) *Towards a Sociology for Childhood*, Buckingham: Open University Press.
- Milić, A. prir. (1988) *Rađanje moderne porodice*, Beograd: ZUNS.
- Morgan, D.H.J. (1996) *Family Connections*, Cambridge: Polity Press.
- Postman, N. (1982) *The Disappereance of Childhood*, New York: Laurel.
- Richards, M., ed. (1974) *The Integration of a Child into a Social World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, M. and P. Light, eds. (1986) *Children of Social Worlds*, Oxford: Polity Press.
- Shorter, E. (1976) *The Making of Modern Family*, London: William Collins.
- Somerville, J. (1982) *The Rise and Fall of Childhood*, Los Angeles: SAGE Publications.

Speier, M. (1976) «The Adult Ideological Viewpoint in Studies of Childhood», u: A. Skolnick, ed. *Rethinking Childhood*, Boston: Little Brown.

Stone, L. (1977) *The Family, Sex and Marriage in England, 1500 – 1800*, London: Windefield and Nicholson.

Suransky, V. (1982) *The Erosion of Childhood*, Chicago: University Press.

Tomanović – Mihajlović, S. (1996) "Detinjstvo u istoriji, između ideje i prakse" *Sociologija* 3: 429-443.

Winn. M. (1980) *Children Without Childhood*, New York: Pantheon Books.

Zelizer, V. (1985, II izdanje 1994) *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*, New Zork: Basic Books.